

ՊԱՏՄԱԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՐՄԱՆ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ
սպարմական գիր. դոկտոր, ԵՊՀ

ԳԱՀԱԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆՅԱՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԵՒ ԳԱՀԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐԿԱԾԸ

Քա հաժառանգման ինտիմը Բագրատունյաց շրջանում. Բագրատունյաց թագավորության առաջին շրջանում մինչև Աշոտ Գ. Ողորմած թագավորի գահ բարձրանալը (887-953 թթ.), գահաժառանգության հարցը ամենահենքայիններից մեկն էր: Թեև Արարական խալիֆայությունը ճանաչել էր Աշոտ Բագրատունու իշխանությունը և թագ էր ուղարկել նրան, սակայն հետագայում ոչ միշտ էր հաշվի առնում նրա սերունդների՝ Հայոց գահի նկատմամբ ունեցած ժառանգական իրավունքները: Արդեն Սմբատ Ա. թագավորի գահակալության շրջանում (891-914 թթ.) և դրանից հետո խալիֆի կամ նրա հպատակ Ատրպատականի ամիրի կողմից Հայոց թագավորներ հռչակվեցին Վասպուրականի տիրակալ Գագիկ Արծրունին՝ և Սմբատ Ա.-ի եղբայր Շապուհի որդի Աշոտը²:

Բյուզանդիայի արքունիքը Սմբատ Ա.-ի սպանությունից հետո, չնայած Արաս թագավորի ու Գագիկ Արծրունու առկայությանը, քննարկում էր մի երրորդ անձի՝ Հայաստանում գերակա ճանաչելու հարցը³:

¹ «Յովհաննու Կաթողիկոսի Դրասխանակերտոյ Պատմութիւն Հայոց». ՄՀ, հ. ԺԱ., Ժ. դար, Պատմագրութիւն, Անթիլիաս-Լիբանան, 2010, էջ 487, 545-546. Թովմա Արծրունի և Անանուն, Պատմութիւն տանն Արծրունեաց. ՄՀ, հ. ԺԱ., Ժ. դար, Պատմագրութիւն, Անթիլիաս-Լիբանան, 2010, էջ 281-282, 284:

² Հովհաննես Դրասխանակերտցի, էջ 538:

³ Կ. Յուզբաշյան, Ռոմանոս Լակապենոս կայսեր անհայտ հասցեատերը, ԼՀԳ, 1974, թ. 1, էջ 36-37:

Ակնհայտ է, որ նման պայմաններում Բագրատունի արքաները պետք է կարողանային այս կամ այն կերպ ամրագրել իրենց զավակների գահաժառանգության իրավունքը Հայոց գահի նկատմամբ: Դա եղել է գրեթե բոլոր Բագրատունի արքաների գլխավոր հոգսերից մեկը ժ. դարում, որն իր արձագանքն է գտել գրավոր աղբյուրներում:

Հետազոտողները, քննության առնելով նման զարգացումները, եկել են Բագրատունյաց շրջանում գահաժառանգության տարբեր մեխանիզմների առկայության վերաբերյալ եզրակացությունների: Առաջ է քաշվել նաև գահակցության ինստիտուտի գոյության մասին խիստ հետաքրքրական վարկածը, որի հիմնական դրույթն այն է, թե սկսած Աշոտ Գ. Ողորմածից (953-977 թթ.) Բագրատունյաց Հայաստանում կիրառվել է գահակցության ինստիտուտը, երբ թագավորն իր թագաժառանգին դարձնում էր իրեն գահակից՝ հետագայում գահակալական պայքարը բացառելու համար:

Գահակցության վարկածը. Հայագիտության մեջ երկիցս կարծիք է հայտնվել, թե Աշոտ Գ. Բագրատունու գահակալության շրջանում նրա գահակիցն է եղել որդին՝ Սմբատ Բ.-ն:

Առաջինը Մխիթարյան միաբաններից Հ. Ղևոնդ Մովսեսյանն էր, ով Սանահինի «Հիշատակարան»-ում («Քեօթուկ») Սիմեոն անունով կրոնավորի՝ 972 թ. վերաբերող «ի թագաւորութեանն Աշուրոյ եւ նորին որդւոյ Սմբատայ. քաջք եւ յաղթողք թագաւորաց Հայոց»⁴ տողից բխեցրեց, որ «972 թուին հորը՝ Աշուր Շահնշահի կենդանութեանն թագաւորանունն եւ գահակից բարձակից կը ներկայացուի»⁵:

Շուրջ հինգ տասնամյակ անց Ռ. Մաթևոսյանն, անդրադառնալով խնդրին, փորձեց ոչ միայն Աշոտ Գ.-ի թագավորության շրջանին, այլև դրանից հետո Բագրատունյաց թագավորությանը վերագրել գահակցության ինստիտուտի գոյությունը: Նա Հ. Ղևոնդ Մովսեսյանի տեսակետը հիմնավորող հավելյալ փաստարկներ ներկայացրեց, թեև այդպես էլ Աշոտ Գ.-ի գահակալության շրջանից այն կողմ չգնաց՝ բավարարվելով միայն նշելով, որ այդ ինստիտուտի զարգացումը Աշոտ Գ.-ից հետո կարող է հատուկ քննության⁶:

⁴ «Յիշատակարան Սանահնոյ վանից (Սանահնի քեօթուկը)», աշխատասիրութեամբ՝ Պ. Մուրադեանի, Ս. Էջմիածին, 2007, էջ 55:

⁵ Հ. Ղևոնդ Մովսեսյան, Լոթիի Կիրիկեան թագաւորներու պատմութիւնը, Վիննա, 1923, էջ 24:

⁶ Ռ. Մաթևոսյան, Գահակցության ինստիտուտը Աշոտ Գ.-ի օրոք. ԼՀԳ, թ. 1, 1977, էջ 74-79: Տե՛ս նաև նույնի՝ Բագրատունյաց Հայաստանի պետական կառուցվածքն ու վարչական կարգը, Երևան, 1990, էջ 147-148:

Ռ. Մաթևոսյանի փաստարկներից առաջինն Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի (942-968 թթ.) կողմից հիշատակված իրադարձությունն է, ըստ որի՝ 958 թ. «Հայոց Արեւելից կողմանց» իշխաններն Աշոտ Գ.-ի մոտ ուղարկելու համար ընտրեցին «գայր մի հոգևոր...՝ Դասիթ անուն..., և առաքեն ի Շիրակ գաւառ, ի նստոցն լեալ րեւառն Սմբատայ Հայոց թագաւորի, Շիրակալան կոչեցեալ»⁷: Այստեղ հիշատակված Հայոց թագավոր Սմբատին Ռ. Մաթևոսյանը նույնացնում է Աշոտ Գ.-ի որդի Սմբատի հետ, ուստի՝ ըլսեցնում է, որ արդեն այդ ժամանակ նա հանդիսացել է հոր գահակիցը⁸:

Հետազոտողի ներկայացրած մյուս փաստարկն այն է, որ Սանահինի «Հիշատակարանում» Սմբատն Աշոտ Գ.-ի օրոք թագավոր է հիշատակված ոչ թե մեկ, այլ երկու անգամ, սկզբում «ի թագաւորութեան Աշոտոյ և նորին որդոյ Սմբատայ. քաջք և յաղթողք թագաւորաց Հայոց», իսկ այնուհետև՝ «գարի և քաջ շինաղն Հայոց թագաւորն Սմբատ» տողում⁹:

Ի վերջո, Ռ. Մաթևոսյանը մեջբերում է մեկ վիմագիր նյութ: 966 թ. կառուցված Սանահինի Սուրբ Ամենափրկիչ եկեղեցու պատին կա մի բարձրաքանդակ, որտեղ պատկերված երկու թագակիր անձանցից մեկի գլխավերևում գրված է՝ «Կիրիկէ թագաւոր», իսկ մյուսի գլխավերևում՝ «Սմբատ թագաւոր»¹⁰: Ըստ նրա՝ Կյուրիկեն Աշոտ Գ.-ի որդի Գուրգենն է, որը դարձավ Լոռիի թագավոր, իսկ Սմբատը՝ Սմբատ Բ.-ն: Ըստ Ռ. Մաթևոսյանի՝ դա ցույց է տալիս, որ մի կողմից՝ 966 թ. Սմբատ Բ.-ն արդեն գահակից-գահաժառանգ էր, մյուս կողմից, իրրև այդպիսին, նա ուներ հստակ գործառույթ՝ հանդես գալով որպես արքունիքի ներկայացուցիչ կամ փոխարքա¹¹:

Հենց այս կովաններով գիտական շրջանառության մեջ է դրվել Աշոտ Գ.-ի օրոք գահակցության ինստիտուտ լինելու մասին վարկածը¹²:

Վարկածի հիմնավորումների ժխտումը. Նշված փաստարկների ըննությունը ցույց է տալիս, որ դրանք ոչ միայն ճիշտ չեն ընկալվել, այլ

⁷ «Տեսուն Անանիայի Հայոց կաթողիկոսի յաղագս ապստամբութեան տանն Աղուանից որ ընդ ժամանակս լեալ իցէ ձեռնադրութիւնն արտաքոյ սուրբ Լուսաւորչի աթոռոյն». ՄՀ, հ. Ժ., Ժ. դար, Անթիլիաս-Լիբանան, 2009, էջ 273:

⁸ Ռ. Մաթևոսյան, նշվ. աշխ., էջ 75:

⁹ Անդ:

¹⁰ Կ. Ղաֆադարյան, Սանահինի վանքը և նրա արձանագրությունները, Երևան, 1957, էջ 77, 98:

¹¹ Ռ. Մաթևոսյան, նշվ. աշխ., էջ 75-76. նույնի՝ Բագրատունյաց Հայաստանի պետական կառուցվածքն ու վարչական կարգը, էջ 154:

¹² Նշենք, որ այդ վարկածն անվերապահորեն ընդունել ենք մեր հոդվածներից մեկում: Տես Ա. Եղիազարյան, Հայոց իշխանաց իշխանը Բագրատունի առաջին արքաների օրոք. «ՎԷՄ», 2014, թ. 1, էջ 74:

նաեւ՝ մեկնաբանվել: Իրականում դրանցից եւ ոչ մեկը չի խոսում նշված վարկածի օգտին:

Գահակցության ինստիտուտի առկայության առաջին հիմնավորումն Անանիա Մոկացու «Թղթում» առկա այն հիշատակությունն է, որ «Հայոց Արեւելից կողմանց» իշխանները «*գայր մի հոգեւոր... Դաւիթ անուն... առաքեն ի Շիրակ գաւառ, ի նստոցն լեազ տեստն Սմբատայ Հայոց թագաւորի, Շիրակաւսան կոչեցեալ*»: Այս տողը միայն նշանակում է, որ Շիրակավանը նախկինում եղել է Հայոց թագավոր Սմբատի նստոցը: «Լեալ»-ը ցույց է տալիս, որ այդպես է եղել նշված իրադարձությունից (Դավթի այցից) առաջ, անկասկած, Սմբատ Ա. թագավորի օրոք: Այլապես, եթե խոսքը վերաբերեր Սմբատ Բ.-ին, ապա լիովին բավարար կլիներ «*ի նստոցն տեստն Սմբատայ Հայոց թագաւորի*» շարադրանքը: Շիրակավանը նույնական է Երազգավորսին, որը եղել է Սմբատ Ա.-ի տիրոյթ-նստոցը: Հովհաննէս Դրասխանակերտցին գրում է, որ «...չուէ, գայ, հասանէ ըստ համբաւոյն հասելոյ՝ Սմբատ որդի արքային, ի սեպհական կալուածս Երազգաւորից Շիրակաւսան»¹³: Այսպիսով՝ գահակցության ինստիտուտի առկայությունը հիմնավորելու կոչված այս դրույթը քննությունից դուրս է գալիս, քանի որ միայն սխալմամբ է վերագրվել Սմբատ Բ.-ին:

Երկրորդ հիմնավորումը՝ Սանահինի «Հիշատակարանի»՝ «*ի թագաւորութեան Աշուրոյ եւ նորին որդոյ Սմբատայ. քաջք եւ յաղթողք թագաւորաց Հայոց*» հիշատակությունը, աչքի չի ընկնում միանշանակությամբ: Ավելին, այն ունի մի հույժ կարեւոր տարրնթերցում. «*ի թագաւորութին Աշուրոյ եւ նորին որդոյ Սմբատայ քաջ եւ յաղթող թագաւորի Հայոց*»¹⁴: Ակնհայտ է, որ այս ձեւը եւս անաղարտ չէ, թեւեւ ավելի հին է, քան այն, որի վրա հենվում են գահակցության ինստիտուտի առկայությունը հիմնավորել ցանկացող հեղինակները: Անկասկած, սկզբում «*ի թագաւորութեան Աշուրոյ քաջ եւ յաղթող թագաւորի Հայոց*» նախնական բնագրին հավելվել է «*եւ նորին որդոյ Սմբատայ*» հատվածը: Սմբատի անվան՝ ավելի ուշ շրջանում հավելումը բխում էր Սանահինի «Հիշատակարանի» տրամաբանությունից, քանի որ խոսքը վանքի հիմնադրման եւ եկեղեցական վիճակի ձեւավորման մասին է, որ տեղի են ունեցել Աշոտ Գ. եւ Սմբատ Բ. թագավորների օրոք: Հետագայում՝ «*եւ նորին որդոյ Սմբատայ*» հատվածի հավելումից հետո նախնական բնագրի «*քաջ եւ յաղթող թագաւորի Հայոց*» տողը, որ վերաբերում է Աշոտ Գ.-ին, գրիչների կողմից քերականորեն ճշտելու նպատա-

¹³ Հովհաննէս Դրասխանակերտցի, էջ 446:

¹⁴ «Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ (Ե.-ԺԲ. դարեր)», աշխատ.՝ Ա. Մաթևոսյանի, Երևան, 1988, էջ 60:

կով փոխվել է հոգնակի թվի եւ ենթարկվել երկու կարգի հոլովման՝ «*քաջք և յաղթողք թագաւորք Հայոց*»¹⁵ և «*քաջք և յաղթողք թագաւորաց Հայոց*»¹⁶, որոնցից առաջինում օգտագործված է «*ի թագաւորութիւնս*», իսկ երկրորդում՝ «*ի թագաւորութեանս*» ձևը: Այսպիսով՝ կարելի է վստահությամբ ասել, որ սկզբնական տարբերակում եղել է «*ի թագաւորութեան Աշուրոյ քաջ և յաղթող թագաւորի Հայոց*» տարբերակը, որը հետագայում ենթարկվել է երկու հիմնական խմբագրումների: Այնտեղ սկզբում հավելվել է «*և նորին որդւոյ Սմբատայ*» հատվածը՝ ցույց տալու համար Սանահինի եկեղեցական վիճակի ձևավորման ընթացքը երկու թագավորների օրոք: Հիշատակությունն այդ հավելմամբ պահպանվել է ձեռագրերից մեկում: Հետագա գրիչները, հաշվի առնելով Սմբատի անվան հավելումը, նախադասության վերջին հատվածը խմբագրել են, որի արդյունքում դարձել է. «*ի թագաւորութեան Աշուրոյ և նորին որդւոյ Սմբատայ. քաջք և յաղթողք թագաւորաց Հայոց*». հենց սա էլ գահակցության ինստիտուտի առկայությունը հիմնավորող հեղինակներն ընդունել են որպես հիմք: Բայց եթե, իրոք, Սանահինի «Հիշատակարանի» տեքստում առկա է եղել վերջին ձևը, ապա դրան ուղղակիորեն հակասում է նույն այդ հիշատակարանում առկա մեկ այլ տեղեկություն, ըստ որի՝ Աշոտ Գ.-ի վախճանից հետո «*...ի նոյն արն թագաւորեաց Սմբատ որդի նորա՝ ամն ժԳ.*»¹⁷: Ստացվում է՝ հիշատակագիրներին հայտնի էր, որ Սմբատ Բ.-ն գահ է բարձրացել հոր վախճանից հետո, բայց նրանք նրան համարում են նաև հոր գահակիցը: Իրականում նման խառնաշփոթն առաջացել է գրիչների կողմից «Հիշատակարան»-ը պարբերաբար խմբագրումների ենթարկելու հետևանքով:

Սակայն այդ տեքստում Սմբատը եւս մեկ անգամ հիշատակված է որպես թագավոր՝ «*զարի և քաջ շինաւոն Հայոց թագաւորն Սմբատ*» ձևով: Այն, որ նշվածը դարձյալ կարող է լինել հետագայում ինչ-որ գրչի կողմից կատարված հավելում, ամբողջապես հնարավոր է: Մյուս կողմից, Սանահինի «Հիշատակարանը» գերծ չէ այլ՝ ավելի կոպիտ սխալներից: Այսպես՝ այնտեղ գրված է, որ «*...շինեաց բարեպաշտ թագուիին Խոսրովանոյշ, ամուսինն Աշուրոյ Հայոց շահնշահի՝ որդի Սմբատայի/ Բագրատունոյ Հայոց թագաւորի*»¹⁸: Աշոտ Շահնշահը նույն Աշոտ Գ.-ն է, որը ոչ թե Սմբատ Ա.-ի որդին էր, այլ թոռը՝ Աբասի գավակը: Նման տեքստում սխալների,

¹⁵ «Հիշատակարան Սանահնոյ վանից (Սանահնի քեօթուկը)», էջ 55:

¹⁶ Գարեգին Ա. Կաթողիկոս, Յիշատակարանք ձեռագրաց, հ. Ա. (Ե. դարից մինչև 1250 թ.), Անթիլիաս, 1951, էջ 125:

¹⁷ «Հիշատակարան Սանահնոյ վանից (Սանահնի քեօթուկը)», էջ 56:

¹⁸ Անդ, էջ 55. Գարեգին Ա. Կաթողիկոս, նշվ. աշխ., էջ 125. «Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ (Ե.-ԺԲ. դարեր)», էջ 60:

ընդմիջարկությունների և անհարկի հավելումների հավանականությունը խիստ մեծ է, ուստի՝ նշված տեղեկության հիմքով եզրակացություններ կատարելը խիստ համարձակ մոտեցում է:

Գահակցության ինստիտուտի առկայությունն ապացուցելու համար բերվող երրորդ հիմնավորումը Սանահինի Սուրբ Ամենափրկիչ եկեղեցու բարձրաքանդակն է, որի թվագրումը 966 թվականով հնարավորություն է տվել Ռ. Մաթևոսյանին եզրակացնելու, որ Սմբատն այդ ժամանակ արդեն հոր գահակիցն էր: Սակայն այդ բարձրաքանդակի թվագրումը 966 թվականով խիստ խնդրահարույց է, քանի որ Աշոտ Գ.-ի որդի Գուրգենը թագավոր է հռչակվել միայն 981 թ.¹⁹, ուստի՝ կամ վիմագիրն է պատկանում ավելի ուշ շրջանի²⁰, երբ երկու եղբայրները թագավորում էին՝ Սմբատը՝ որպես գերակա, Գուրգենը՝ որպես ստորակա, կամ էլ այդ վիմագրում երկու եղբայրներին թագավոր կոչելով՝ ցույց է տրված նրանց արքայական ծագումը և ոչ ավելին: Պատահական չէ, որ Կ. Ղաֆաղարյանն այդ վիմագիրը թվագրում է 980-ական թվականներով²¹: Կա մի կարևոր հարց ևս՝ Գուրգենի Կյուրիկե անվանաձևը: Սանահինում գտնվող նրա տապանաքարին (մոտ 989 թ.) գրված է. «Այս է հանգիստ Գորգենա Բագրատունի շահանշահի, որդի Աշոտյ Ողորմածի»²², իսկ Հաղպատի Սուրբ Նշան եկեղեցու՝ հայոց ՆԽ թ. (440/991-992) արձանագրությունն ունի հետևյալ տեսքը. «Ի ՆԽ թուակ Սիմեոն հայր և Տիրանուն երեք շինեցաք զեկեղեցիս փրկութեանն Սիրաբուս (իմա Սմբատ Բ.) և Գուրգենա»²³: Եթե 989 և 991 թթ. դրությամբ Սանահինում և նրանից ընդամենը վեց կիլոմետր հեռավորության վրա գտնվող եկեղեցու վիմագրում օգտագործված է «Գուրգեն» սկզբնական անվանաձևը, ապա անհնար է, որ դրանից 25 տարի առաջ գրված վիմագրում լինի «Կյուրիկե» ձևը: Պարզ է, որ այդ վիմագրով հիմնավորել, որ Սմբատը 966 թ. եղել է հոր գահակիցը, հնարավոր չէ:

Իսկ ինչ վերաբերում է այն պնդմանը, որ գահաժառանգը հանդես էր գալիս որպես արքունիքի ներկայացուցիչ կամ փոխարքա, ապա պետք է նշել, որ գահաժառանգի՝ նման կարգավիճակում հանդես գալը ոչ միայն

¹⁹ «Մխիթարայ Այրիանեցոյ պատմութիւն Հայոց», ի յոյս ընծայեաց Մ. Էմին, Մոսկվա, 1860, էջ 56. «Մխիթարայ Այրիվանեցոյ Պատմութիւն ժամանակագրական», ի յոյս ընծայեաց Բ. Պ., Ս. Պետրոբուրգ, 1867, էջ 71: Թվականի ճշգրտումը տոնա Ա. Շահնազարյան, Տաշիր-Ձորագետի Կյուրիկյան թագավորության առաջացումն ու հզորացումը. ՊԲՀ, թ. 2-3, 2009, էջ 224-233:

²⁰ Հ. Ղևոնդ Մովսեսյան, նշվ. աշխ., էջ 32:

²¹ Կ. Ղաֆաղարյան, նշվ. աշխ., էջ 98:

²² Անդ, էջ 24, 171:

²³ Կ. Ղաֆաղարյան, Հաղպատ. ճարտարապետական կառուցվածքները և վիմական արձանագրությունները, Երևան, 1963, էջ 141-142:

հնարավոր էր, այլևս ինքնըստինքյան հասկանալի, բայց դա հիմք չէ գահակցություն բխեցնելու համար:

Փաստորեն, գահակցության ինստիտուտի հիմնավորման համար բերվող բոլոր փաստարկներն էլ քննության չեն դիմանում: Ամենայն հավանականությամբ, Բագրատունյաց Հայաստանում գահակցության ինստիտուտ չի գործել: Դրա օգտին է խոսում նաև այն, որ սկզբնաղբյուրներում այդ մասին ոչինչ չի հիշատակվում:

Սկզբնաղբյուրները և գահակցության ինտիլը. Աշոտ Գ. և Սմբատ Բ. թագավորների գահակալության շրջանի իրադարձություններին զգալի մանրամասնություններով անդրադարձած ժամանակակից հեղինակներից և ոչ մեկը գահակցության վերաբերյալ տեղեկություններ չի պահպանել:

Աշոտ Գ.-ի ժամանակաշրջանի հեղինակ է Կաթողիկոս Անանիա Մոկացին, որը նրան հիշատակում է երկու կարգավիճակով՝ Հայոց իշխանաց իշխան և թագավոր: Առաջին անգամ Կաթողիկոսն Աշոտին հիշատակում է Կապանից Շիրակ վերադառնալիս՝ «...ի հանդիպումն բարերջանիկ և վեհի մեծի արքային Արասայ Հայոց թագաւորին և Աշուրի իշխանաց իշխանի նորին որդւոյ»²⁴: Երկրորդ անգամ կաթողիկոսը նրա մասին գրում է Արաս թագավորի մահից հետո գահը ստանձնելու մասին խոսելիս. «յաջորդէ զաթոռ թագաւորութեանն նորին որդի տէր Աշուր, Հայոց իշխանաց իշխան...»²⁵: Այնուհետև, 958 թ. մի իրադարձության առիթով Կաթողիկոսը գրում է. «...ի թագաւորութեանն Աշուրի, որդւոյ Արասայ...»²⁶: Ի վերջո, Անանիա Մոկացին նրան հիշատակում է «...թագաւորն բարեպաշտ Աշուր Հայոց Մեծաց...»²⁷ ձևով: Վերջին անգամ նա Աշոտին հիշատակում է մի պարբերությամբ, որտեղ Սմբատը, եթե եղած լիներ նրա գահակիցը, ապա անպայման կհիշատակվեր: Հեղինակը գրում է, որ «Հայոց Արեւելից կողմանց» մեծամեծերը Դավիթ անունով վանականին ուղարկում են Այրարատ՝ Շիրակավան, որը եղել էր Սմբատ թագավորի նստոցը: Վերջինս, ինչպես տեսանք, սխալմամբ նույնացվել է Սմբատ Բ.-ի հետ: Դավթի գալը «... լուեալ թագաւորիին Հայոց Աշուր և նորին եղբարց Մուշեղայ և Այրնէրսեհի՝ ուրախ եղնն յոյժ և մեծապարգև շքեղութեամբ տային ձեռնադրել զնա մերում նուապրութեանս կաթողիկոս Աղուանից նահանգին»²⁸: Քանի որ հույժ կարևոր տեղեկություններ պարունակող այս տողե-

²⁴ Անանիա Մոկացի, էջ 268:

²⁵ Անդ:

²⁶ Անդ, էջ 271:

²⁷ Անդ, էջ 273:

²⁸ Անդ:

րում ակնհայտ է, որ հիշատակված են Բագրատունյաց թագավորության հիմնական ավագները՝ Արասի երեք որդիները՝ Հայոց թագավոր Աշոտ Գ.-ն ու նրա եղբայրները, Սմբատի անվան չհիշատակվելը ցույց է տալիս, որ նա գահակից չէր հորը: Պետք է նշել, որ Անանիա Մոկացին Սմբատին ընդհանրապես չի հիշատակում:

Մյուս կարևոր եւ, թերեւս, նաեւ ժամանակակից աղբյուրը Ասողիկի երկասիրությունն է: Վերջինիս «Յաղագս թագաւորութեանն Աշոտոյ՝ որդւոյ Արասայ...» եւ Աշոտ Գ.-ի գահակալությանն առնչվող մյուս գլուխներում Սմբատի մասին ընդհանրապես հիշատակություն չկա²⁹: Ավելին, Աշոտ Գ.-ի մահը հիշելով՝ պատմիչը գրում է. «*Զայսու ժամանակաւ մնուաւ թագաւորն Հայոց՝ արհնեսայն Աշոտ՝ ի ՆԻԶ. (426/977-978 թթ.) թուականին, եւ ի նոյն ատուր թագաւորեաց Սմբատ՝ որդի նորա ամն ԺԳ.*»³⁰: Պարզ է, որ որեւէ գահակցության մասին նույնիսկ ակնարկ չկա, իսկ Սմբատ Բ.-ի գահակալությունն էլ հաշվարկված է Աշոտ Գ.-ի մահվան օրվանից:

Աշոտ Գ.-ի գահակալության շրջանին է առնչվում նաեւ Հայոց կաթողիկոս Խաչիկ Ա. Արշարունու (972-991 թթ.) 976 թ. կոնդակը³¹: Այնտեղ հիշատակվում են թե՛ Աշոտ Գ.-ն եւ թե՛ երկրի մեծամեծերը, սակայն բացակայում է Սմբատի անունը:

Սմբատի անունը բացակայում է նաեւ Մատթեոս Ուոհայեցու կողմից հիշատակված՝ Բյուզանդիայի կայսր Չմշկիկի (969-976 թթ.) 974 թ. արշավանքին ընդառաջ Աշոտ Գ.-ի կազմակերպած մեծ զորածողովին մասնակից մեծամեծերի ցանկում³²:

Կարելի է դարձյալ օրինակներ բերել այն մասին, որ Սմբատը, որպես հոր՝ Աշոտ Գ.-ի գահակից, հիշատակված չէ, սակայն բավարարվենք նշվածով:

Փաստորեն, ո՛չ ժամանակակից եւ ո՛չ էլ հետագա շրջանի աղբյուրները որեւէ կերպ չեն ակնարկում Բագրատունյաց թագավորության շրջանում ոչ միայն գահակցության ինստիտուտի առկայության, այլեւ գոնե գահակցության որեւէ եզակի դեպքի մասին: Ուստի՝ արձանագրենք, որ Բագրատուն-

²⁹ Ստեփանոս Տարանեցի Ասողիկ, Պատմութիւն տիեզերական. ՄՀ, հ. ԺԵ., Ժ. դար, Պատմագրութիւն, գիրք Բ., Երևան, 2011, էջ 755-760:

³⁰ Անդ, էջ 760:

³¹ Գ. ՏԼԻ-Վարդանեան, Զ. Սահակեան, Խաչիկ Ա. Արշարունի կաթողիկոսի 976 թուականի կոնդակը՝ տրուած Դարաշամբի Սուրբ Ստեփանոս Նախավկայի վանքին. «Էջմիածին», 2012, թ. 7, էջ 92-103: Կոնդակն ունի մի քանի այլ հրատարակություններ:

³² Մատթեոս Ուոհայեցի, Ժամանակագրութիւն, Վաղարշապատ, 1898, էջ 17-18: Նույնը տես Սմբատայ Սպարապետի Տարեգիրք, Ի Վենետիկ - Ս. Ղազար, 1956, էջ 9:

յաց թագավորության շրջանում գահակցության եւ համապատասխան ինստիտուտի առկայության մասին վարկածը զուրկ է հիմնավորումներից:

Այս պարագայում հարկ է հստակեցնել գահաժառանգման կարգը Բագրատունյաց Հայաստանում:

Գահաժառանգման ինստիտուտը Բագրատունյաց շրջանում. Դատելով սկզբնաղբյուրներից՝ Բագրատունի առաջին արքաների օրոք (887-953 թթ.) արքայատան այն ներկայացուցիչները, որոնց վիճակված էր թագավորել, վարում էին Հայոց իշխանաց իշխանի պաշտոնը³³:

Այդ մասին կարևոր տեղեկություններ է հաղորդում Հովհաննես Դրասխանակերտցին: Նա Բագրատունի առաջին արքաներից յուրաքանչյուրի օրոք հարկ է համարել ընդգծել, թե ով էր Հայոց իշխանաց իշխանը՝ դրանով իսկ ամրագրելով այդ պաշտոնի կարևորությունը Հայոց թագավորության կառավարման համակարգում:

Խոսելով Աշոտ Ա. Բագրատունու մահվան մասին՝ պատմիչը հաղորդում է, որ թաղմանը չէր մասնակցում միայն արքայորդի Սմբատը, «որ իշխան իշխանացն Հայոց էր»³⁴:

Այնուհետև, արդեն Սմբատ Ա. թագավորի օրոք պատմիչը հիշատակում է Հայոց իշխանաց իշխանի տիտղոսը կրող արքայական տան երկու անդամների՝ արքայի եղբոր եւ ավագ որդու մասին: Սկզբում իշխանաց իշխանն էր արքայի եղբայր Դավիթը, որը մահացավ երիտասարդ հասակում³⁵: Իսկ արդեն Ժ. դարի սկզբին, երբ պատերազմելուց հետո Սմբատ Ա.-ն եւ Ատրպատականի ամիր Յուսուֆը հաշտվեցին, վերջինս նվերներ մատուցեց Հայոց արքային, ինչպես նաև նրա ավագ որդի Աշոտին կարգեց «իշխան իշխանացն Հայոց»³⁶:

Պատմիչի հաջորդ հաղորդումը վերաբերում է արդեն Աշոտ Բ. Երկաթի գահակալության ժամանակաշրջանին (914-929 թթ.), երբ Հայոց արքան իր եղբայր Աբասին կարգել էր «/Հայոց/ իշխանաց իշխան»³⁷:

Ըստ Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի՝ Աբասի թագավորության շրջանում Հայոց իշխանաց իշխանի պաշտոնը վարում էր նրա որդի Աշոտը (հետագայում՝ Աշոտ Գ. Ողորմած թագավոր): Անանիա Մոկացին նրան հիշատակում է որպես «Աշուր Հայոց իշխանաց իշխան»³⁸:

³³ Ա. Եղիազարյան, նշվ. աշխ., էջ 62-74:

³⁴ Հովհաննես Դրասխանակերտցի, էջ 446:

³⁵ Անդ, էջ 478:

³⁶ Անդ, էջ 480:

³⁷ Անդ, էջ 544:

³⁸ Անանիա Մոկացի, էջ 268:

Մյուս մատենագիրները Հայոց իշխանաց իշխանի ինստիտուտին հատուկ ուշադրություն չեն դարձրել³⁹, ուստի՝ հենքային են դառնում խնդրո առարկա դեպքերի ժամանակակից կաթողիկոսների տեղեկությունները:

Ուսումնասիրողները, անդրադառնալով իշխանաց իշխանի պաշտոնին, հայտնել են տարաբնույթ կարծիքներ դրա էության ու գործառնության վերաբերյալ: Ըստ Հ. *Դադրաշյանի*՝ իշխանաց իշխանի տիտղոսը թագավորության վերականգնումից հետո որոշ ժամանակ տրվում էր գահաժառանգին⁴⁰: Խ. Սամվելյանը կարծում է, որ այդ պաշտոնը վարում էին արքայական ընտանիքի անդամները, հիմնականում թագաժառանգները⁴¹: Հ. Հարությունյանն այն տեսակետն է հայտնում, որ իշխանաց իշխանը թագավորի առաջ պատասխանատու էր բոլոր վասալների կատարած գործերի համար: Նրան էին ենթարկվում պետության բոլոր մեծ ու փոքր պաշտոնյաները, հարկահավաքները և բերդապահները: Ըստ նրա՝ խնդրո առարկա շրջանում այդ պաշտոնը վարում էին թագավորների եղբայրները⁴²: Ա. Տեր-Ղևոնդյանի կարծիքով՝ իշխանաց իշխանը թագավորի ներկայացուցիչն էր ու նրա փոխանորդը: Այդ պաշտոնը հիշեցնում էր Արշակունյաց շրջանի հազարապետությունը: Իշխանաց իշխանը գլխավորում էր Հայոց իշխաններին, և նրան էին ենթակա գավառապետ բերդապահ իշխաններն ու քաղաքապետները: Բացի այդ, նա էր ղեկավարում հարկերի հավաքման գործը: Ի վերջո, պատերազմի ժամանակ իշխանաց իշխանը սպարապետի հետ միասին ղեկավարում էր Հայոց զորքը⁴³: Կ. Յուզբաշյանի կարծիքով՝ Բագրատունյաց թագավորության շրջանում իշխանաց իշխանի տիտղոսը կորցրել էր նախկին բովանդակությունը, քանի

³⁹ Պետք է նշել, որ Սմբատ Ա.-ի կրտսեր եղբայր Շապուիը Վանսեանքի Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ նկերեցու հիմնադրման արձանագրության մեջ (903 թ.) իրեն կոչում է Հայոց սպարապետ և «*տերանց տեր*»: Տե՛ս «Դիվան հայ վիմագրության», պրակ IV, կազմեց՝ Ս. Գ. Բաթխուդարյան, Երևան, 1973, էջ 121: Տե՛ս նաև «Պատմություն նահանգին Սիսական, արաբեալ Ստեփաննոսի Օրբելյան արքայիսկոպոսի Միսնեաց», Թիֆլիս, 1910, գլ. ԼԷ: «Տերանց տեր»-ի պաշտոնը ուսումնասիրողներից ոմանք նույնացնում են «Հայոց իշխանաց իշխանի» պաշտոնին: Տե՛ս Կ. Յուզբաշյան, «Բագրատունյաց շրջանի Հայաստանը՝ միջազգային իրավունքի տեսանկյունից», թ. 1, ՊԲՀ, 1975, էջ 34: Ի դեպ, Ստեփաննոս Օրբելյանի աշխատության թարգմանության մեջ «տերանց տեր»-ը մակաբերված է որպես «իշխանաց իշխան»: Տե՛ս Ստեփաննոս Օրբելյան, Մյունխի պատմություն, թարգմ.՝ Ա. Աբրահամյանի, Երևան, 1986, էջ 180-181: Դա կարող է շփոթության մեջ գցել այն հետազոտողներին, ովքեր սկզբնաղբյուրին կծանոթանան թարգմանությանը:

⁴⁰ H. Daghaschian, Gründung des Bagratidenreiches durch Aschot Bagratuni, Berlin, 1893, S. 86.

⁴¹ Խ. Սամվելյան, Հին հայ իրավունքի պատմություն, հ. Ա., Երևան, 1939, էջ 231:

⁴² Հ. Հարությունյան, Հայաստանը Թ.-ԺԱ. դարերում, Երևան, 1959, էջ 201-202:

⁴³ «Հայ ժողովրդի պատմություն», Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., հ. III, Երևան, 1976, էջ 270-271:

որ անցյալում այն հանդես էր գալիս որպես միջնորդ Խալիֆայության և հայ ազնվականների միջև, մինչդեռ այժմ այդ դերը բաժին էր ընկել Հայոց թագավորին: Ուստի՝ հեղինակը ենթադրում է, որ իշխանաց իշխանի գործառնությունների մեջ էր մտնում թագավորության ներքին քաղաքականությունը և կենտրոնական իշխանության ու առանձին իշխանների միջև հարաբերությունների հարթումը: Ուսումնասիրողը հնարավոր է համարում այն, որ իշխանաց իշխան անվանումը թագավորության շրջանում կիրառվում էր տիտղոսային նշանակությամբ: Հավանորեն տեղի էր ունեցել իշխանաց իշխանի պաշտոնական բովանդակության կորուստ, բայց նաև դրա վերածնություն՝ օժտվելով այլ գործառնությունով: Ի վերջո, Կ. Յուզբաշյանը հանգում է այն մտքին, որ իշխանաց իշխան անվանումն ունեցել է թե՛ պաշտոնական և թե՛ տիտղոսային կիրառություն⁴⁴: Ռ. Մաթևոսյանը սխալ է համարում Կ. Յուզբաշյանի այն տեսակետը, թե իշխանաց իշխան տերմինը վերածվել էր տիտղոսի⁴⁵: Ըստ հետազոտողի՝ ընդհանուր առմամբ հավանական է Ա. Տեր-Ղևոնդյանի և Հ. Հարությունյանի տեսակետը, սակայն կասկածելի է, որ իշխանաց իշխանը կգրադվեր հարկահավաքներով ու քերդապահներով⁴⁶:

Պատմիչների տեղեկությունները ցույց են տալիս, որ միայն Սմբատ Ա.-ի օրոք է, որ Հայոց իշխանաց իշխանի պաշտոնը գրադեցրել են երկու անձ՝ արքայի եղբայրն ու որդին: Ընդ որում՝ սկզբում Հայոց իշխանաց իշխանը արքայի եղբայր Դավիթն էր: Վերջինիս մահից հետո (մոտ 903 թ.) Ատրպատականի Յուսուֆ ամիրը պատերազմում է Սմբատ Ա.-ի դեմ, սակայն շուտով որոշում է հաշտություն կնքել: Երկու տիրակալները հաշտվում են, որից հետո Յուսուֆն արքայական պատիվներ է մատուցում Սմբատ Ա.-ին, իսկ նրա երեք որդի Աշոտին կարգում Հայոց իշխանաց իշխան⁴⁷:

Այն, որ Հայոց իշխանաց իշխանները մեծավ մասամբ հետագայում թագավորել են, փաստում է, որ այդ պաշտոնը վարել են արքայական տան այն ներկայացուցիչները, որոնց ժառանգարար վիճակված էր թագավորել: Բացառություն է միայն Դավիթը: Եւ այդ բացառությունն ունի պատճառ: Խնդիրն այն է, որ Հայոց թագավորության աստիճանակարգում առաջինը պետք է լիներ թագավորի ավագ որդին, այս պարագայում Աշո-

⁴⁴ Կ. Յուզբաշյան, նշվ. աշխ., էջ 34-37:

⁴⁵ Ռ. Մաթևոսյան, Բագրատունյաց Հայաստանի պետական կառուցվածքն ու վարչական կարգը, էջ 104:

⁴⁶ Անդ, էջ 107:

⁴⁷ Հովհաննես Դրասխանակերտցի, էջ 478-480:

տը՝ հետագայում Երկաթ կոչված: Դա ապացուցվում է նրանով, որ չնայած Աշոտ Ա.-ի մահից հետո նրա եղբայր Աբաս սպարապետի դրսևորած հավակնություններին, գահաժառանգն արքայորդի Սմբատն էր, որը եւ, ի վերջո, թագավորեց⁴⁸: Փաստ է, սակայն, որ Սմբատ Ա.-ի ավագ որդի եւ գահաժառանգ Աշոտը Հայոց իշխանաց իշխան է կարգվել միայն հորեղբորից հետո եւ այն էլ՝ Ատրպատականի ամիր Յուսուֆի կողմից: Դատելով Հայոց իշխանաց իշխանի պաշտոնի էությունից, երբ այն զբաղեցվում էր գահաժառանգների կողմից, կարող ենք համոզված ասել, որ դրա թափուր լինելը, թեկուզ եւ կարճ ժամանակով, կարող էր վտանգել Բագրատունյաց հարստության ժառանգականությունը, հատկապես այն պայմաններում, երբ Սմբատ Ա.-ի կողմից համապատասխանաբար 894 եւ 899 թթ. Աղվանքում եւ Կղարջքում թագավորներ էին հռչակվել Համամն ու Ատր-ներսեհը⁴⁹: Վերջինս, որ հռչակվել էր որպես «թագավոր Վրաց», շուտով հավակնություններ ցուցաբերեց Սմբատ Ա.-ի գահի նկատմամբ⁵⁰: Այնուհետեւ Հայոց թագավորությունը մասնատելու նպատակով Յուսուֆը թագավոր հռչակեց Վասպուրականի Գագիկ Արծրունի իշխանին⁵¹: Սմբատ Ա.-ն լավ էր հասկանում Յուսուֆի նպատակները, ուստի չէր կարող թափուր թողնել գահաժառանգի իրավունքներ ապահովող Հայոց իշխանաց իշխանի պաշտոնը: Վերջինիս կարևորությունն ընդգծում է Հովհաննես Դրասխանակերտցին՝ ամեն անգամ հստակորեն նշելով, թե ով էր Հայոց իշխանաց իշխանը:

Սմբատ Ա.-ի եղբոր եւ ոչ թե ավագ որդու կողմից այդ պաշտոնը վարելու խնդիրը պետք է փնտրել հետևյալ իրողության մեջ: Ատրպատականի ամիր Աֆշինի հետ պատերազմներից մեկի ավարտին՝ 897 թ.⁵², Սմբատ Ա.-ն ստիպված եղավ իր որդի Աշոտին որպես պատանդ հանձնել ամիրային եւ կարողացավ նրան ետ ստանալ միայն 901 թվականին⁵³: Քանի որ պատանդի կարգավիճակում թշնամու ձեռքում գտնվող Աշոտը Հայոց իշխանաց իշխանի պաշտոնը զբաղեցնել չէր կարող, այդ պաշտոնին նշա-

⁴⁸ Անդ, էջ 446-448:

⁴⁹ Ա. Եղիազարյան, Հայոց Սմբատ Ա. թագավորի կողմից Աղվանից եւ Կղարջքի իշխանների թագադրության հարցի շուրջ, ԲԵՀ, 135.1, 2011, էջ 16-25:

⁵⁰ Հովհաննես Դրասխանակերտցի, էջ 485-487:

⁵¹ Անդ, էջ 487-488: Տե՛ս նաեւ Ասողիկ, էջ 744:

⁵² Աֆշինը Հայոց թագավորություն է ներխուժել Ամիդի ամիրայության դեմ Սմբատ Ա.-ի կազմակերպած անհաջող արշավանքից անմիջապես հետո: Տե՛ս անդ, էջ 466-469: Ամիդի ամիրայության դեմ արշավանքը տևելի է ունեցել 893 թ. դեպքերից չորս տարի անց, այսինքն՝ 897 թ.: Տե՛ս Մովսէս Կաղանկատուացի, Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի, քննական քննադիրը եւ ներածությունը՝ Վ. Առաքելյանի, Երևան, 1963, էջ 336:

⁵³ Հովհաննես Դրասխանակերտցի, էջ 474-475:

նակվել է Սմբատ Ա.-ի եղբայր Շապուիթ: Սակայն այս դեպքում անհայտ է մնում, թե ինչու՞ 901 թ. ազատության մեջ հայտնված Աշոտը մինչև 903 թ. չէր նշանակվել Հայոց իշխանաց իշխան: Խնդիրն այն է, որ Աֆշինի կողմից Դվինում թողնված մեծ ներքինապետը ինքնակամ Սմբատ Ա.-ին էր հանձնել նրա որդուն: Այդ պատճառով 901 թ. Աֆշինը կրկին արշավեց դեպի Հայաստան, սակայն ճանապարհին հանկարծամահ եղավ⁵⁴: Աֆշինի հաջորդ Յուսուֆը շարունակեց Աֆշինի սկսած պատերազմը Սմբատ Ա.-ի դեմ: Այդ պայմաններում թերևս Սմբատ Ա.-ն, թշնամուն ավելի եւս չգրգռելու համար, Հայոց իշխանաց իշխանի պաշտոնում Աշոտին չի նշանակում: Այսպիսով, պատահական չէ, որ երբ Սմբատ Ա.-ն ու Յուսուֆը հաշտվեցին, դրա պայմաններից մեկը եղավ այն, որ Յուսուֆը ճանաչեց Աշոտին որպես Հայոց իշխանաց իշխան⁵⁵, այսինքն՝ գահաժառանգ:

Ինչպես տեսանք, Հայոց իշխանաց իշխանի պաշտոնը վարել է նաև Աշոտ Գ.-ն, որին վերագրվել է գահաժառանգման նոր ինստիտուտի՝ գահակցության ներմուծումը: Բայց վերջինս որևէ կերպ չի հիմնավորվում, ուստի հարկ է քննարկել հենց Հայոց իշխանաց իշխանի պաշտոնի պահպանման հարցը, որն էլ թվում է գահաժառանգման խնդրի միակ հնարավոր լուծումն ինչպես Աշոտ Գ.-ի, այնպես էլ հետագա շրջանում:

Ամփոփելով՝ կարող ենք եզրակացնել, որ Բագրատունյաց թագավորության համակարգում Հայոց իշխանաց իշխանի պաշտոնը հանձնվում էր գահաժառանգին: Ցավոք, Հովհաննես Դրասխանակերտցուց եւ Անանիա Մոկացուց հետո մյուս հեղինակների տեղեկություններից հնարավոր չէ հասկանալ՝ այդ պաշտոնը Աշոտ Գ.-ի օրոք պահպանվել է, թե՛ ոչ: Բայց քանի որ գահակցության ինստիտուտի վերաբերյալ վարկածը չի հիմնավորվում, պետք է վերադառնալ հենց գահաժառանգության՝ Հայոց իշխանաց իշխանի ինստիտուտին, որը Բագրատունյաց թագավորության համար առավել դժվարին՝ Թ. դ. վերջը եւ Ժ. դ. ստացին կեսն ընդգրկող պատմափուլում բռնել էր պայմանական քննությունը: Աշոտ Գ.-ն իրականում այդ ինստիտուտի ձևափոխման եւ կամ դրա փոխարեն գահաժառանգության այլ ինստիտուտ ներմուծելու անհրաժեշտություն չունեւ: Կախվածությունն Արարական խալիֆայությունից վաղուց արդեն վերացված էր, իսկ տեղական մեծամեծերի շարքում այլևս չկային Բագրատունյաց գահի հավակնորդներ, ինչպես Գագիկ Արծրունին եւ Աշոտ Շապուիդանը:

⁵⁴ Անդ, էջ 472-475:

⁵⁵ Անդ, էջ 480:

РЕЗЮМЕ

В арменоведческих исследованиях было высказано мнение о том, что во время правления царя Армении Ашота III (953-977) его сын Смбат II (977-989) был соправителем царя. Это мнение основано на трех «фактах». Исследование показывает, что ни один из них не подтверждается. Первый «факт» основан на следующем сведении источника: «[это произошло] в царствование Ашота и Смбата - смелых и победоносных царей Армении», на самом деле это является видоизмененной формой оригинала «в царствование Ашота - смелого и победоносного царя Армении». Второй довод базируется на информации, якобы представитель церкви Армянских Восточных регионов Давид «прибыл в Ширакаван, который был столицей царя Смбата», что истолковано неправильно, потому что «царь Смбат» идентичен Смба-ту I (891-914). Наконец, Смбат II называется «царем» в надписи якобы 966 года, но такая датировка также является ошибочной. В действительности, эта надпись относится к 980-ым годам. Что касается наследников трона, то в течение более чем 50 лет те представители царской семьи, которые являлись наследниками престола, назначались в посту князя князей. Во время правления армянского царя Ашота I пост князя князей занимал его сын Смбат, в царствование Смбата I - его братья Шапух и Давид и его сын Ашот Железный, в царствование Ашота II - его брат Абас, во время правления Абаса - его сын Ашот. Смбат, Ашот Железный, Абас и Ашот сын Абаса впоследствии унаследовали армянский престол. Что же касается братьев Смбата, то они были назначены на этот пост, поскольку сын и преемник Смбата - Ашот Желез-ный в 897-901 гг. был заложником.

SUMMARY

An opinion has been developed In Armenian Studies, according to which during the reign of Armenian king Ashot III (953-977) his son Smbat II (977-989) was coruler of the king. This attitude is based on three "facts". However, the investigations show that no one of them is correct. The first one is based on the following attestation of the source: "[it happened] in the reign of Ashot and Smbat - brave and victorious kings of Armenia", which is in reality a changed version of the original "in the reign of Ashot - brave and victorious king of Armenia". The second argument is based on incorrect interpretation of an information according to which, David the representative of the Armenian Eastern regions' church "came to Shirakavan, which was the capital of the king Smbat": in reality "king Smbat" is identical to Smbat I (891-914). At last Smbat II is called "king" in an inscription attributed to the year 966, however this inscription goes back to 980s. As for successors of the Bagratide throne, for more than 50 years, those members of the royal family who were heirs of the throne, were appointed as prince of princes. In the reign of the Armenian king Ashot I this position took his son Smbat, in the reign of Smbat I - his brothers Shapuh and David and his son Ashot the Iron, then in the reign of Ashot II his brother Abas and in the reign of Abas - his son Ashot. Smbat, Ashot the Iron, Abas and Ashot son of Abas afterwards inherited the Armenian throne.